

מה חרי אף האמור כן חרב אף חרי אף האמור להלן חרב. מה חרי אף
האמור להלן עצירת גשמים ונלות אף חרי אף האמור כן עצירת גשמים
ונלות. ד"א נאמר כן אף ונאמר להלן אף. מה אף האמור להלן דבר וחיה
רעה אף אף האמור כן דבר וחיה רעה. נמצינו למידים שבכל מקום שנאמר
חרי אף חמשה מיני פורעניות, חרב ודבר חיה רעה ועצירת גשמים ונלות. 5
והרגתי אתכם בחרב, וכי המקום הורג אותם בחרב, אלא מביא
עליהם מי שהורג אותם בחרב. והיו נשיהם אלמנות ובניהם יתמים,
ממשמע שנאמר והיו נשיהם אלמנות איני יודיע שבניהם יתומים, אלא נשיהם
אלמנות יושבות ומשמרות כשבוין אינן יכולות להינשא, בניהם יושבין
ומשמרין כשבוין אינן יכולין לירד לנחלה. ד"א אם מענים אתם את הדין 10
לסוף נשיהם מתענות בבתי דינין אחרים ובניהם מתענין בבתי דינים אחרים.
אבה יודן איש צידון אומר משום רבן גמליאל מנין שלא יאמר אדם איני
כדאי שאתפלל על בית המקדש ועל ארץ ישראל ת"ל שמע אשמע צעקתו.
וכי איזו מדה מרובה מדת הטוב או מדת הפורענות הוי אומר מדת הטוב,
ומה מדת פורענות המועטת היחיד מתפלל המקום שומע תפלתו מדת 15
הטוב המרובה דין הוא שהיחיד מתפלל והמקום שומע תפלתו.
(כד) אם כסף תלות. זה הוא שאמר הכתוב טוב איש חונן
ומלוה (תהלים קיב, ה). איזו בריה שאינה חייבת להקב"ה אלא שהוא חונן ורחום
ומוחל על ראשון ראשון. משל לאחד שלוח סלעים מן המלך לאחר זמן
בא ועמד לפניו אמר לו אדוני יודע אני שאני חייב לך, אמר לו למה הזכרת 20
חוב ראשון כבר נשכח מלבי. כך אדון העולם הבריות חוטאין לפניו והוא
מסתכל בהן עושין תשובה ומוחל להן וכשהן באין להזכיר חוב הראשון
הוא אומר להן אל תזכרו ראשונות (ישעיה מג, יח), ואומר כל פשעיו אשר עשה
לא יזכרו לו (יחזקאל יח, כב), לכך הוא מזהיר על העני אם כסף תלוה את עמי
25 את העני עמך.

הערות

חילופי נוסחאות

- 1 מה חרי] מה כ (והושלם חרי כ') | 3 ד"א. ספרי עקב, פיסקא מג, עמ' 99.
4 למידים] למדים ה, למדין ס | 6 אותם | 6 והרגתי וכו'. מכילתא דרשב"י שם. 17 אם
ח' ה | 7 נשיהם] נשיכם ק | יתמים] יתומים כסף וכו'. שמו"ר לא, א. ועיין תנחומא
הכס | 8 יודיע] יודע הכק | 9 יכולות] משמשים, יב.
יכולין הכ | להינשא] להנשא הסק |
11 מתענות] מתענין סק | 12 אבה] אבא הכסס | אומר] אמ' ל | 13 שאתפלל]
שיתפלל הכל | שמע] שמוע ק | 15 פורענות] הפורענות סק | 19 שלוח] שלוחה ק |
20 אדוני] אדני ס | יודע] יודיע ס | אני] ח' הכ | הזכרת] הזכרתה סק | 22 ומוחל]
והוא מוחל ס | הראשון] ראשון הסק | 23 הוא] הרי הוא ה |

דיא אם כסף תלוה, ר' ישמעאל פתח יש רעה חולה תחת השמש
 עשר שמור לבעליו לרעתו, ואבד העשר ההוא בענין רע (קהלת ה, יב-יג) אין לך
 אדם אלא והקב"ה מנסהו ואשרי מי שהוא עומד בנסיונו, העשיר מתנסה
 אם תהיה ידו פתוחה לעניים והעני מתנסה אם יכול לקבל ייסורין ואינו
 מבעט בהן ואם עמד העשיר בנסיונו ועשה צדקות הוא אוכל טוב העולם הזה
 וטוב העולם הבא וניצל מדינה שלגיהנם שנאמר אשרי משכיל אל דל
 ביום רעה ימלטהו ה' (תהלים סא, ב), ואם עמד העני בנסיונו הוא נוטל כפלים
 לעתיד שנאמר כי אתה עם עני תושיע (שם יח, כח), וכן הוא אומר ישב
 עולם לפני אלהים (שם סא, ח), בקש דוד מלפני הקב"ה רבונו שלעולם
 עשה עולמך כולם עשירים, אמר לו חסד ואמת מן ינצרוהו (שם), אלא
 העניים מזכים את העשירים ומצילין אותם מדינה שלגיהנם דכתיב ביום רעה
 ימלטהו ה' (שם סא, ב), והעניים נוטלין שכרן בצדק דכתיב ומה יענה מלאכי גוי
 כי ה' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו (ישעיה יח, לב) ועוד נתן הקב"ה לאיוב
 רמו כשנתיסר ועמד בנסיון נתן לו כפלים שנאמר ויוסף ה' את כל אשר
 לאיוב למשנה (איוב מב, י), אבל עשיר שעינו רעה ממונו הולך ואבד העושר
 ההוא בענין רע, מפני שעינו רעה בצדקות, ולא כל מי שהוא עשיר היום
 הוא עשיר למחר ולא כל מי שהוא עני היום הוא עני למחר אלא הקב"ה
 מוריד לזה ומעלה לזה שנאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים (תהלים עה, ח)
 בוא וראה יש עושר שנעשה רע לבעליו ויש עושר שנעשה טוב לבעליו,
 יש גבורה רעה לבעליה ויש גבורה טובה לבעליה, יש חכמה רעה לבעליה
 ויש חכמה טובה לבעליה, גבורה רעה לבעליה זה גלית שמת ככלב שנאמר
 ויראו הפלשתים כי מת גבורם וינסו (ש"א יח, נא), גבורה טובה לבעליה זה
 דוד דכתיב ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הכה שאל באלפיו ודוד
 ברכותיו (ש"א יח, ו), חכמה רעה לבעליה זה בלעם דכתיב ואת בלעם בן
 בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב (יתושע יג, כב), חכמה טובה לבעליה זה

הערות

חילופי נוסחאות

- 2 [העשר] העושר ק | 3 מנסהו | מנסיהו 1 ר' ישמעאל פתח, בשמו"ר לא, א, ותנחומא
 סק | ואשרי] אשרי הכסף | 4 תהיה] היתה משפטים, ח, גדרשה דרשה זו סתם. 8 וכן
 ס | ייסורין] יסורין הכסף | 5 מבעט] מעכב הוא אומר וכו'. עיין שמו"ר לא, ה, ותנחומא
 כ | 8 לעתיד] ג' לבוא סק | 9 בקש] ביקש משפטים, ט. 13 ועוד נתן וכו'. המשך
 הסק | דוד] דוד כ | רבונו שלעולם] רבון הדרשה שלמעלה.
 (ריבון ס) העולמים סק | 10 אלא] אלו ה |
 11 מזכים] מזכין הכסף | אותם] אותן ס | 13 לאיוב] איוב ל | 14 רמו כשנתיסר]
 כשנתיסר רמו ה, רמו שנתיסר ק | כפלים] כפליים סק | 15 העושר] העשר כק. | 23 דוד]
 דוד הסק | באלפיו] באל' ל | 25 בעור] בער ס | הקוסם] ח' הסק |

יהושע דכתיב ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (דברים לה, ט). עושר רע לבעליו
 זה קרח ומה היה לו וירדו הם וכל אשר להם חיים שאלה (כמדבר טו, לג). ויש
 אומ' זה המן דכתיב ויספר להם המן את כבוד עשרו (אסתר ה, יא). ומה כת'
 בו ותלו אותו ואת בניו על העץ (שם ט, כה). עושר טוב לבעליו זה יהושפט
 דכתיב ויהי ליהושפט עשר וכבוד (דחייב יח, א). ומה היה לו ויוצק יהושפט
 5 וה' עזרו (שם פסוק לא). שכל מי שיש לו עושר והוא עושה ממנו צדקה ואינו
 מלוה ברבית כאלו קיים כל התורה שנאמר כספו לא נתן בנשך ושחר על
 נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם (תהלים טו, ה). לכך מזהיר הכתוב
 ואומר אם כסף תלוה את עמי.

10 אם כסף תלוה, יכול רשות ת"ל והעבט תעביטנו (דברים טו, ח), חובה
 לא רשות. משום ר' ישמעאל אמרו כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה
 שהן חובה זו אחת מהן. כסף, אין לי אלא כסף מנין לרבות בהמה פירות
 וכלים. ת"ל תלוה. אין לי אלא הלואה מנין לרבות נזק וחצי נזק ותשלומי כפל
 ותשלומי ארבעה וחמשה. ת"ל אם כסף, אם כן למה נאמר תלוה. מיכן אתה
 15 אומר מרבין על השכר ואין מרבין על המכר. הא כאיזוד השכיר לו ביתו
 והשכיר לו שדהו אמר לו אם מעכשו אתה נותן לי במנה ולאחר זמן במאה
 וחמשים מותר משום רבית. מכר לו ביתו ומכר לו שדהו אמר לו אם מעכשו
 אתה נותן לי במנה ולאחר זמן במאה וחמשים אסור משום רבית. שנאמר אם
 כסף תלוה את עמי את העני עמך. מה הלואה מיוחדת לא ממה שאתה
 20 נותן לו אתה נוטל ממנו יצא זה שמשאתה נותן לו אתה נוטל ממנו. עני עמך.
 אין לי אלא עני עשיר מנין ת"ל עמך. אשה מנין ת"ל את עמי. אם כן למה
 נאמר עני ממהרני ליפרע על ידי עני יתר מן העשיר. בשר ודם אם יהיה עשיר

הערות

חילופי נוסחאות

1 עושר] עשר כס | 2 וירדו הם] ח' ס | 6 שכל מי וכו'. שמו"ר לא, ג; תנחומא
 שאלה] שא' ל, שאולה ה | 3 אומ' | אומרין הכ | משפטים, ט. 10 אם כסף וכו', עיין מכילתא
 להם המן] להם כ | עשרו] ג' ורוב (ורב ס) | משפטים, פרשה יט, עמ' 315; רמב"ם, הלכות
 בניו הכס | 4 בו] ביה ה | ותלו] ויתלו ק | מלוה ולוה, פ"א ח"א. 12 כסף וכו'. מכילתא
 אותו] אתו ס | עושר] עשר כ | 5 וכבוד] דרשב"י, עמ' 211-212. 20 שמשאתה =
 ג' לרב הכס, ג' לרוב ק | 6 עושר] עשר שמה שאתה. 22 בשר ודם וכו'. שמו"ר
 הכס | עושה] עשה כ | ממנו] הימנו ס | לא, ה. ועיין שם, סימן יג; תנחומא משפטים, ט.
 8 עושה] עשה הכ | מזהיר הכתוב] הכת'

מזהיר סק | 10 תעביטנו] ג' די מחסרו (מחסירו ה) הכסק | 11 לא] ולא כסק | משלשת
 משלש הכ | 12 פירות] פרות ה | 13 ותשלומי כפל] ח' ס | 14 מיכן] מכאן הכק |
 15 כאיזוד] כאיזה צד הכסק | 16 והשכיר] השכיר ה | 17 אם] ח' ה (והושלם) |
 18 במנה] במאה סק | 20 נותן—נוטל] נוטל ק | שמשאתה] שמי שאתה ל | 22 ממהרני
 ממהר אני הכסק | יתר] יותר סק | יהיה] היה הכסק |

ולו עניים קרובים אינו מודה בהן שנאמר כל אחי רש שנאוהו (משלי יט, ז). ואומר גם לרעהו ישנא רש ואוהבי עשיר רבים (שם יד, כ). והקב"ה אינו כן אלא עושר וכבוד מלפניו והוא מחופף על העניים שנאמר יחוס על דל ואביון (תהלים עב, יג). ואומר השמים כסאי וג' ואל זה אביט אל עני (ישעיה סו, א-ב).
 6 ד"א את העני, אין לך בעולם קשה מן העניות היא קשה מכל יסורין. תדע לך מן השמן שהיה מקמרג על איוב ואומר להקב"ה נתתה לו ממון וזהב וכסף ואתה חס עליהן שנאמר החנם ירא איוב אלהים. הלא אתה סכת בעדו. ואולם שלח נא ירך (איוב א, ט-יא). אמר הקב"ה לאיוב מה אתה רוצה עניות או יסורין, אמר רבון כל העולמים מקבל אני כל יסורין ולא עניות. וכיון שננעו בו היסורין התחיל צווח מי יתן ידעתי ואמצאהו (שם כג, ג). וכל הענין, אמר לו אליהוא והלא אמרת אין אני רוצה עניות אלא יסורין, שנאמר השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני (שם לו, כא). דרש ר' פנחס בר חמא קשה עניות בתוך ביתו שלאדם יותר מחמשים מכות שנאמר חנוני חנוני אתם רעי (שם יט, כא). ומאי אהדרו ליה השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני (שם לו, כא). הוי קשה העניות מכל יסורין. אמר הקב"ה לא דיו עניותו אלא שאתה נוטל ממנו רבית. לא תהיה לו כנשה לא תשימן עליו נשך. את עמי את העני עמך. מכאן שלא יתן אדם מעותיו בלא עדים אלא במעמד עמך. אמר רב יהודה אמר רב כל המלוה את חבירו שלא בעדים עובר משום ולפני עור לא תתן מכשל (ויקרא יט, יד). ור' שמעון בן לקיש אומר גורם קללה לעצמו שנאמר תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בנאווה וכו' (תהלים לא, יט). אמרו ליה רבנן לרב אשי ראבינא קא מקיים כל דאמרו רבנן. שלח ליה נוופן מר קלי זווי. שלח ליה ניתי מר שהדי ונכתוב

הערות

חילופי נוסחאות

- 1 ולו] ולא ה' | עניים קרובים] קרובים
 עניים סק | 2 ואוהבי] ואהבי כסק | 3 מלפניו]
 לפניו כ | 4 וג'] והארץ וג' ה, והארץ הדרום
 רגלי איזה בית אשר תבנו לי ואיזה וג' ס |
 5 יסורין] האיסורין כ (והוגה) | 6 השטן]
 הסטן ה' | נתתה] נתת ק | לו] לי ק, ח' ה' |
 7 וזהב וכסף] וכסף וזהב סק | סכת] שכת
 הכסק | 9 רבון כל העולמים] רבון כל העולם
 כ, ריבון העולמים ס, רבוננו שלעולם ק |
 10 צווח] צווח ק | 11 והלא] והלוא ס |
 יסורין] יסורין הכסק | 12 מנחם] פינחס כס | 13 עניות] ח' ה' | יותר] יתר הכ
 15 יסורין] היסורין סק | 19 מכשל] מכשול הכסק | 21 קא] ח' ס | מקיים] מקים הכסק |
 22 שהדי] שהדי סק |

ועיין עוד ירושלמי ברכות, פ"ט סוף ה"א;
 דב"ר ב, טו; שו"ט ד, ג. 5 ד"א. שמו"ר
 לא, יב. ועיין תנחומא משפטים, יא; שמו"ר
 לא, יד; ויק"ר לד, ד, ובציוניי שם. 12 דרש
 ר' פנחס בר חמא. ב"ב קטז, א. 15 אמר
 הקב"ה וכו'. סיום הדרשה הקודמת. 18 אמר
 רב יהודה וכו'. ב"ס עה, ב. 22 נוופן מר
 קלי זווי. ילוני מר מעט זווים. בגמרא שם
 בשינויים. וגירסא זו גראית לי מקורית.

מר שטרא. אמר ליה וכי לאנא נמי, אמר ליה כל שכן מר דטריד בגרסיה
 וגרים גברא ההוא קללה לנפשיה. תנו רבנן שלשה צועקין ואינן נענין ואלו
 הן מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים ומי שאשתו משולה עליו
 והקונה אדון לעצמו. מאי הקונה אדון לעצמו, איכא דאמרי זה הכותב נכסיו
 לבניו בחייו. ואיכא דאמרי זה התולה מעותיו בגוי. ואיכא דאמרי דביש ליה
 5 בהא מתא ולא אזי למאתא אחריתא.

לא תהיה לו כנשה, אם הלוייתה אותו לא תדחקנו ולא תעקוק
 על שדהו או על חמורו. לא תהיה לו כנשה, שלא ידחקנו ולא יתבענו כשידע
 שאין לו. כי אתא רב דימי אמר מנין לנושה בחבירו ויודע בו שאין לו שאסור
 לעבור לפניו ת"ל לא תהיה לו כנשה. רב מי ורב סי דאמרי תרויהו כאלו
 דנו בשני דינין שנאמר הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים (תתלים סו, יב).
 לא תהיה לו כנשה, לא היה למד לשאול בשלומי לא ישאל בשלומי, לשלח
 לו דרון לא ישלח לו דרון. לא תשימון עליו נשך, איזה הוא נשך זה
 הנושך סאה מכור וסלע ממנה. ונשך זה רבית. קשה היא הרבית שכל המלוה
 10 ברבית אין לו חלק לעולם הבא דכתיב בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה
 (יחזקאל יח, יג). וחי, חיה בעולם הזה. לא יחיה, לחיי העולם הבא. תניא ר' יוסי
 אומר בוא וראה כמה סמיות עיניהם שלמלוי רביות אדם קורא לחבירו
 רשע יורד עמו לחייו והן מביאין לבלר ועדים וכותבין וחותמין כפר זה באלהי
 ישראל. תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר כל שיש לו מעות ומלוה אותן
 20 שלא ברבית עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך עשה אלה לא ימוט

הערות

חילופי נוסחאות

1 שטרא] שטארא הכ [לאנא] לנא סק, לא הכ	7 לא תהיה וכו'. שמו"ר לא, ו; חנתומא
2 גברא] גוברא סק ההוא] הואל 5 בגוי]	משפטים, פ. — ולא תעקוק, צ"ל ולא תעקוק,
ביד גוי סק 6 מתא] מאתא הכס אחריתא]	לא תלך עמו בעקיפין. ועיין ירושלמי גיטין,
אחריתא 7 כנשה] כנושה הק (וכן להלן)	פ"ה ת"א. ובמדרש שם מפורש: שאם יש לו
הלוייתה] הלויית הכ ולא] לא ל 9 שאסור]	שדה או כרם לא תאמר לו מול לך מנה ועשה
אסור ה 11 בשני] בשתי הכ לראשינו]	מהם פרקמטיא וכתוב לי אפותיקי על שדך
לראש' ל 12 למד] למור סק לשאול]	או על כרמך לסתר הוא מפסיד הפרקמטיא
לשאל כ, ח' ה (והושלם) בשלומי] בשלמו	ואתה גופל את שדהו או את כרמו. 8 שלא
ה (ב"ס) 14 זה] הוא סק 16 וחי] ח'	ידחקנו וכו'. עיין רמב"ם, הלכות מלוה ולוה,
הכ לחיי העולם] לעולם ק 17 בוא וראה]	פ"א ה"ב. 9 כי אתא רב דימי וכו'. ב"ס
ח' הכ כמה] ח' ק רבית] רבית הכק	עה, ב. 10 רב מי ורב סי = רב אמי ורב
19-20 כל—אומר] ח' ס 20 עשה] עושה ק	אמי. ועיין בחנחות ד"ס. 12 לא תהיה וכו'.
	מכילתא דרשב"י, עמ' 212. 13 דרון=דורון.
	14 ונשך זה רבית. עיין ב"ס ס, ב. — קשה היא חרבות וכו'. עיין שמו"ר לא, ו; פרקי ר"א,
	סוף פרק לג. 16 תניא. ב"ס עא, א.

לעולם (תחלים טו, ה) הא למדת שכל המלוה ברבית מתמעט. והא קא חזינן דלא קא מוזפי וקא מימעטי, אמר ר' אלעזר הללו מתמעטין ועולין והללו מתמעטין ואינן עולין.

לא תשימון עליו נשך, כל הענין מדבר בלשון יחיד, אם כסף תלוה, לא תהיה לו כנשה, כאן בלשון מרובה, לא תשימון עליו נשך, מלמד שהרבה נוקקין להלוואה אחת. מכאן אתה אומר אחד המלוה ואחד הלוח ואחד הערב ואחד העדים כולן חייבין. רבית קצוצה חוזרת בדיונין ואבק רבית אינה יוצאת בדיונין, איוז היא רבית קצוצה, הלוחו סלע בחמשה דינרין כור חטים בכור וסאה. ושאינה קצוצה כגון שמשכן לו שדהו לאכל פירותיה והנותן מעות לחבירו להתעסק בהן קרוב לשכר ורחוק מן ההפסד וכיוצא בהן.

כה) אם חבל תחבל, יכול שהרשות בידו לחבול, ת"ל לא תבוא אל ביתו לעבט עבטו (דברים כה, י), אם כן למה נאמר אם חבל תחבל, מי שיש לו רשות לחבול, בשלוח בית דין הכתוב מדבר, חבל תחבל, לחייב על כל חבול וחבול. עד בוא השמש, אי אפשר לומר עד בוא שכבר נאמר כבוא השמש (שם כה, יג), ואי אפשר לומר כבוא שכבר נאמר עד בוא, מה ת"ל עד בוא ומה ת"ל כבוא, מלמד שמחזיר לו כלי יום ביום וכלי לילה בלילה, מחזיר לו את הסגוס בלילה ואת המחרישה ביום אבל אין מחזיר לו את הסגוס ביום ולא את המחרישה בלילה, תשיבנו לו, לו אתה מחזיר ואי אתה מחזיר ליורשיו.

כו) כסותה, זו חלוקה, שמלתו, זו שליתו, לערו, זה עור קטבוליה שלו, במה ישכב, לרבות את הכר ואת הכסת ואת הסדין, אין לי אלא אלו בלבד מניין לרבות שאר הכלים ת"ל כסותה שמלתו לערו במה ישכב, יכול אפלו היו לו שני כלים ואין צריך לאחר מהן ת"ל היא כסותה והיא שמלתו והיא לערו במה ישכב, בן עזאי אומר לעורו את שעורו משתמש בה פרט

הערות

חילופי נוסחאות

4 לא תשימון וכו', עיין שמו"ר לא, ו; ב"מ עה, ב; מכילתא משפטים פ"ט, עמ' 316. 7 רבית קצוצה וכו', עיין ב"מ סא, ב; רמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פ"ד ה"ג. 11 אם חבל וכו', מכאן ואילך לא נמצאו יותר כתבי יד מסכילתא דרשב"י, ועיין מכילתא דרשב"י, עמ' 212, ובציונים שם. 20 כסותה וכו', שם. ועיין מכילתא שם, עמ' 317. — קטבוליה, בליי Καταβολή, עור שמציע תחתיו למשכב.

2 מימעטי] ממעטי הכ | 6 הלוח] הלוחה הכסך | 8 כור | כר ל | 9 שדהו] שדיהו ק | לאכל] לאכול הכסך | 11 תבוא] תבא ק | 12 לעבט] לע' ל, לעבט הכ | 14 בוא] ג' השמש ה | 17 הסגוס] הסגיס ל | 18 לו] ח' ה | המחרישה] המחרשה ל | 20 כסותה] כסותו ק | זו] זה ס, הוא ק | לערו] לעורו ה | קטבוליה] קטבוליא סק, ס' נטע ל' | 23 אפלו] אפילו ס | ואין] אין ל | כסותה] כסותו לס | 24 לערו] לעורו הכ, עורו סק | שעורו] שערו ס |